

Pieter Bruegel de Oude, *Landschap met de val van Icarus*, circa 1558. Collectie: Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel

JOYCE BUNT & CLARY RAVESLOOT

Lesmethodes Nederlands in de onderbouw worden doorgaans opgebouwd door in (thematische) hoofdstukken steeds dezelfde paragrafen terug te laten komen: zakelijk lezen, fictie, schrijven, mondelinge taalvaardigheid, spelling, grammatica en woordenschat zijn daarin vaste prikken. In de bovenbouw zien we in lesmethodes een gelijksoortig beeld. De vakonderdelen worden tamelijk geïsoleerd aangeboden, maar nu vaak modulair: een aantal hoofdstukken over de vaardigheden die in het examenprogramma staan, soms aangevuld met een module taalkunde. Voor het literatuuronderwijs wordt een andere methode gebruikt, of eigen lesmateriaal. Deze

praktijk, waarin vakonderdelen behoorlijk strikt van elkaar worden gescheiden, noemen we wel de ‘verkaveling’ van het vak.

Is die verkaveling wel zo effectief? En hoe zien lessen eruit waarin de kavels weer met elkaar in verband worden gebracht? Wat is daarvan de meerwaarde?

Verkaveling en ont-kaveling

De opdeling van hoofdstukken in korte paragrafen die steeds een andere vaardigheid centraal stellen, is usance in de onderbouw omdat het prettig afwisselend zou zijn. Als nadeel noemen sommige docenten echter dat de verbrokkeling soms niet leidt tot diepe verwerking van de leerstof. De modulaire opbouw in de bovenbouw lijkt

Ze voelt zich als een vlieg ...

Een voorbeeld van geïntegreerd lees- en schrijfonderwijs

Traditiegetrouw oefenen en toetsen we de vaardigheden lezen, schrijven, spreken en kijken/luisteren in het voortgezet onderwijs als aparte, geïsoleerde onderdelen. Maar in het ‘echte leven’ passen we die activiteiten deels gelijktijdig of in wisselwerking toe. SLO onderzoekt met docenten Nederlands hoe je de vaardigheden geïntegreerd aan kunt bieden. Joyce Bunt ontwikkelde in dat kader een lessenserie waarin leerlingen het schrijven van een verhaal leren aan de hand van de mythe over Daedalus en Icarus.

te volgen uit de manier waarop het pta (programma van toetsing en afsluiting) leerlingen naar de op de examendomeinen geënte toetsen leidt. Dat lijkt op het eerste gezicht een efficiënte aanpak. Maar is het niet jammer dat we geen gebruik maken van de samenhang die er tussen de vaardigheden is? Zo is de praktijk in het schrijfonderwijs er een van gedocumenteerd schrijven: als leerlingen zich ter voorbereiding op een taak eerst uitgebreid documenteren, waarom besteden we dan geen aandacht aan het leren lezen van de bijbehorende teksten? Is het niet efficiënter om spellen en formuleren te integreren met het doel: correct en zo mogelijk foutloos schrijven? Woordenschatuitbreiding blijkt alleen als leerlingen de woorden zowel receptief als productief meerdere ma-

len moeten gebruiken. Het lijkt dus een gemiste kans dat we de verschillende vaardigheden niet in samenhang met elkaar aanbieden, waarbij we ook aandacht besteden aan de inhoud van de te lezen, te beluisteren of te bekijken teksten.

‘Ontkaveling’, ofwel het in samenhang onderwijzen van verschillende vakvaardigheden, lijkt niet alleen efficiënter; er zijn aanwijzingen dat het ook effectiever is. In een meta-analyse van een groot aantal onderzoeken concluderen Graham en Hebert (2010) dat (leren) schrijven de leesvaardigheid van leerlingen vergroot. Schrijven over de teksten die je leest, heeft bovendien een positieve invloed op de verwerking van de inhoud van de tekst (schrijven om te lezen).

De integratie van lees- en schrijfonderwijs lijkt een inspirerende vervanging voor de sleetse tekst met vragen. Dat geldt zeker voor de onderwijspraktijk bij het lezen van literatuur in de onderbouw, waar de leerlingen vooral vragen moeten beantwoorden waarbij ze het verhaal moeten navertellen, de plot reconstrueren of het literaire begrippenapparaat op nogal instrumentele wijze moeten toepassen. Vanuit de wens de lessen motiverender én effectiever voor de ontwikkeling van de taalvaardigheid te maken, ontwierp docente Nederlands Joyce Bunt in samenwerking met SLO een lessenserie waarin verschillende draden bij elkaar komen: zowel het lezen als het schrijven van een verhaal komt aan bod, leerlingen verwerven kennis over aspecten van de verhaalanalyse en ze worden uitgedaagd om eerder geleerde lesstof over taal (in dit geval beeldspraak) en literaire procedés toe te passen. Deze verweving van kennis over taal, literatuur- en taalvaardigheidsonderwijs bleek een vruchtbare basis voor een geslaagde lessenserie.

Daedalus & Icarus

De lessenserie, gemaakt voor leerlingen uit 2 gymnasium van openbare scholengemeenschap Hugo de Groot in Rotterdam, integreert het schrijven van een verhaal met het lezen van de mythe *Daedalus & Icarus*. In de lessenserie is ook plaats voor het luisteren naar elkaars

verhalen en het reflecteren daarop. Focus daarbij zijn kennis over beeldspraak en over verhaallijnen. Het doel van het lezen, beluisteren en bespreken van al die verhaalvarianten is: ideeën opdoen om je eigen verhaal te verbeteren. Grofweg ziet de lessenserie er als volgt uit (zie ook kader 1).

Les 1

In de eerste les bedenken leerlingen in groepjes een verhaal. Dit doen ze aan de hand van Story Cubes*, setjes dobbelstenen waarop afbeeldingen staan die helpen om de fantasie op gang te brengen: een ster bijvoorbeeld, of een sleutel. Tijdens de constructie van het verhaal ligt de nadruk op de held (naam, uiterlijk, innerlijk, speciale gave of eigenschap) en de verhaallijn (introdactie, opgaande lijn, climax, neergaande lijn, einde). In elk groepje schrijft een notulist het gezamenlijk bedachte verhaal op.

Na circa vijftien minuten leest een woordvoerder van elk groepje het verhaal klassikaal voor. De docent bespreekt met de klas de voorgelezen verhalen aan de hand van de volgende vragen: Wat vind je van de held? Wat was onduidelijk? Zijn er gedeelten die je aanspreken? Welke gebeurtenis vormt het hoogtepunt van het verhaal?

Tijdens het laatste deel van de les – en indien nodig

LEZEN EN SCHRIJVEN MET DAEDALUS & ICARUS	
LES 1	<ol style="list-style-type: none"> In een groepje een verhaal bedenken met behulp van Story Cubes. Een notulist schrijft het gezamenlijk bedachte verhaal op. Nabespreking/feedbackronde: elkaars verhalen beluisteren en evalueren. Het samen bedachte verhaal individueel uitwerken (tevens huiswerk).
LES 2	<ol style="list-style-type: none"> Bespreking van enkele individueel uitgewerkte verhalen/introducties/eerste zinnen. Peerfeedbackronde: leerlingen lezen en evalueren elkaars verhalen met behulp van een commentaarformulier. Tweede versie schrijven (tevens huiswerk).
LES 3	<ol style="list-style-type: none"> Voorbeeldtekst interactief lezen en analyseren: <i>Daedalus & Icarus</i>. Samen bedenken hoe elementen van Ovidius' verhaal in de eigen tekst te verwerken zijn. Eindversie schrijven (tevens huiswerk).

Kader 1. Lesopbouw

Tekst is geschreven door: _____
 Tekst is beoordeeld door: _____

Wordt er voldoende informatie gegeven?	[omcirkel] JA / NEE / BEETJE
Past de woordkeus bij een verzonnen verhaal?	JA / NEE / BEETJE Geef aan in de tekst wat je wel/niet vindt passen. _____ _____
Is er een duidelijke verhaallijn? Introductie, opgaande lijn, climax, (eventueel neergaande lijn,) einde.	JA / NEE / BEETJE Indien NEE / BEETJE: wat ontbreekt? _____ _____
Wat vind je van de beeldspraak? Zijn er verschillende soorten gebruikt? Kloppen ze? Zijn ze mooi?	MOOI EN GOED VERZONNEN! / NIET GOED / BEETJE GOED Geef aan wat je mooi of minder goed vindt: _____ _____
Vind je dit verhaal prettig om te lezen?	JA / NEE / BEETJE Geef aan hoe het komt dat je deze tekst wel/niet/beetje leuk vindt om te lezen: _____ _____
Is het verhaal boeiend? Is het zo 'spannend' dat je het uit wilt lezen?	JA / NEE / BEETJE Geef aan waarom de tekst wel/niet/beetje boeiend is: _____ _____
Wat vond je het beste gedeelte van het verhaal? Geef dit ook aan in de tekst!	Het beste gedeelte was ... _____ omdat ... _____ _____
Welk deel van het verhaal heeft nog wel wat verbetering? Geef dit ook aan in de tekst!	Wat nog verbetering heeft, is ... _____ omdat ... _____ _____
Verder nog tips en tops?	Geef je tips en tops aan. _____ _____

Kader 2. Feedbackformulier verhaal

thuis – schrijven leerlingen de samen bedachte verhalen individueel op en verwerken daarin twee keer beeldspraak. Zij mogen het verhaal naar eigen inzicht wijzigen of aanvullen met bijvoorbeeld dialogen, en kunnen zich laten inspireren door wat ze van anderen hebben gehoord. Hun eigen verhaal nemen ze mee naar de volgende les.

Les 2

De leerlingen hebben het gezamenlijk bedachte verhaal individueel opgeschreven, waarbij ze hun eigen inzichten en ideeën en ten minste twee keer beeldspraak hebben verwerkt. Nu liggen er dus uiteenlopende versies van het verhaal dat zij eerder met hun groepje bedachten. Tijdens les 2 voorzien de leerlingen elkaars teksten van commentaar.

Eerst laat de docent een leerling het *gehele verhaal* voorlezen en bespreekt de verhaallijn vanuit de vragen: Waar worden de personages geïntroduceerd? Herken je de opgaande lijn? Wat is de climax van dit verhaal? Vervolgens lezen twee andere leerlingen uit hetzelfde groepje *alleen de introductie* voor. Ook hierop volgt een nabespreking, waarin verder wordt ingezoomd op het detail, met vragen als: Hoe worden de personages geïntroduceerd? Welke verschillen zijn er tussen de introducties van deze twee schrijvers aan te wijzen? Als laatste lezen alle leerlingen van het groepje *de eerste zin* voor. De klas analyseert: Hoeveel informatie staat er in de zin? Bevat de zin een spanningselement? Hoe is de woordkeuze? Juist in de eerste zin komen de individuele verschillen tussen leerlingen duidelijk tot uitdrukking. Waar de ene leerling bijvoorbeeld start met een

- **Introductie:** plaatsbepaling, achtergrond van de gemoedstoestand van Daedalus.
- **Opgaande lijn:** verbittering omgezet in daadkracht en Daedalus besluit om via de lucht Kreta te ontvluchten.
- **Beeldspraak:** herdersfluit/helling; vogel.
- Wat doet Icarus hier precies? Wie doet het voor? (Docent speelt Daedalus, die bezig is met het vervaardigen van de vleugels. Icarus is vrolijk aan het spelen met de veren en de was, en zit zijn vaders wonderbaarlijk werkstuk in de weg.)
- *Kussen die achteraf de laatste blijken:* waarom zegt Ovidius dit zo? Voorschot op het einde.
- **Letterlijk opgaande lijn:** Daedalus en Icarus vliegen omhoog.
- **Ruimte:** wat zien Icarus en Daedalus vanuit de lucht en wie ziet hen?
- **Climax:** Icarus is zo dicht bij de zon dat de vleugellijm smelt. Ook letterlijk is dit moment een hoogtepunt – Icarus hoog in de lucht.
- **Neergaande lijn:** Icarus vangt geen wind met zijn vleugelloze armen, valt roepend naar beneden en stort in zee.
- **Einde:** vader ziet Icarus' vleugels in de zee en verwenst zijn kunst. Hij begraaft Icarus.
- **Woordkeuze:** *de vader – niet meer vader:* wat bedoelt Ovidius? Ben je nog vader als je zoon gestorven is? En *begraven op de kust die heet naar wie daar ligt begraven.* Welke zee is dat?
- **Directe rede:** wie laat Ovidius spreken, wie niet? Waarom?

Kader 3. Interactief lezen van *Daedalus & Icarus*

korte dialoog tussen de held en een ander personage, wijdt de ander uit in een met beeldspraak gelardeerde beschrijving van uiterlijke kenmerken.

In het tweede deel van de les levert elke leerling aan de hand van een feedbackformulier commentaar op de tekst van een klasgenoot (zie kader 2). De focus ligt op verhaallijn en beeldspraak, maar ook zaken als formulering en spelling komen aan de orde. Het huiswerk bestaat uit het verbeteren van de eigen tekst, op basis van het feedbackformulier en de tijdens de les opgedane kennis en ideeën.

Les 3

Deze les staat in het teken van *Daedalus & Icarus*. Leerlingen lezen eerst in stilte het verhaal (met speciale aandacht voor beeldspraak en verhaallijn) en noteren hun bevindingen. Daarna volgt een korte klassikale bespreking.

Vervolgens leest de docent het verhaal interactief voor, met als doel de leerlingen inzicht te geven in de wijze waarop Ovidius zijn verhaal heeft opgebouwd en gestileerd. De docent gaat in op figuurlijk/literair taalgebruik en verhaallijn (introductie, opgaande lijn, climax, neergaande lijn, einde). De docent stelt daarbij richtvragen en betreft de leerlingen bij wat er gelezen wordt (zie kader 3). De leerlingen denken en associëren hardop mee over vragen die tijdens het lezen opkomen, zoals over dialogen: wie laat Ovidius spreken, wie niet en waarom?

Na het interactief lezen legt de docent samen met de klas een link met het verhaal dat de leerlingen zelf aan het schrijven zijn. Welke ingrediënten gebruikt Ovidius? Hoe trekt hij ons mee in het verhaal? Wat vertelt hij wanneer en waarom? En vooral: welke elementen uit zijn verhaal kun je gebruiken voor je eigen verhaal: dialogen bijvoorbeeld, beeldspraak, of een voorschot op het einde?

Leerlingen verbeteren als huiswerk hun verhaal nog een laatste keer – aan de hand van de tijdens de gezamenlijke analyse van het voorbeeld van *Daedalus & Icarus* opgedane informatie – en leveren de volgende les de eindversie in.

Natuurlijk is het ook mogelijk met leerlingen juist eerst het verhaal te bespreken, om daarna ‘het goede voorbeeld’ te volgen. Daar is niet voor gekozen om het creatieve proces van de leerlingen niet te verstoren of vooraf te veel in te vullen. Daarnaast hebben gymnasiumleerlingen al flink wat voorkennis over mythes en geeft de opdracht op deze manier betere mogelijkheden aan de leerlingen om die voorkennis in te zetten. Een groot bijkomstig voordeel van de gevolg-

de opbouw is dat het herschrijven een duidelijke focus krijgt. Als we leerlingen willen leren ervaren dat herschrijven een essentieel onderdeel is van het schrijfproces, moeten we ze ook handvatten geven om te leren bedenken wat er nog verbeterd kan worden aan een tekst.

Opbrengst

De lessenserie *Daedalus & Icarus* werd door leerlingen goed ontvangen. De start – het spelelement van het samen verhalen bedenken – was activerend en het daaropvolgende inzicht dat een gezamenlijk geconstrueerd verhaal, eenmaal individueel genoteerd, zeer uiteenlopende vormen kan aannemen, trok leerlingen verder de diepte van hun verhaal in. Ook werden zij aangespoord om hun eigen beeldspraak flink bij te schaven nadat zij die van klasgenoten en Ovidius aan een analyse hadden onderworpen. Dit resulteerde in romantische vergelijkingen als ‘Haar haar golfde in de lucht als de zaden van een paardenbloem op een mooie lentedag, die opvlogen doordat een kind een wens deed’ of vonden als ‘Ze voelt zich als een vlieg die te dicht in de buurt is van een meisje dat een dik tijdschrift in haar hand heeft’. De focus op de verhaallijn, ten slotte, gaf de leerlingen houvast bij het schrijven en zorgde ervoor dat de verhalen een herkenbare en passende opbouw kregen.

De lessenserie laat zien hoe je onderwijs in lezen en schrijven kunt integreren en hoe je ervoor kunt zorgen dat ook op het niveau van de leerstof samenhang zichtbaar wordt voor leerlingen. Voor leerlingen wordt immers duidelijk dat de structuur van een klassiek verhaal, de tekening van de personages, het inzetten van dialoog en beeldspraak zowel van belang zijn bij het lezen en begrijpen van een verhaal als bij het maken ervan een rol spelen. Deze verbinding van de vaardigheden lezen en schrijven en relevante kenniselementen van het schoolvak Nederlands maakt deze lessenserie efficiënt en effectief, maar boven alles motiverend, voor leerlingen én docent. ■

NOOT

* Rory's Story Cubes zijn voor ongeveer tien euro te koop bij diverse webwinkels. Zie voor meer informatie over het spel <www.storycubes.com>.

LITERATUUR

Graham, S., & Hebert, M. A. (2010). *Writing to read: Evidence for how writing can improve reading* (A Carnegie Corporation Time to Act Report). Washington, DC: Alliance for Excellent Education.
Ovidius. (2000). *Daedalus & Icarus*. Uit *Metamorphosen* (M. d'Hane-Scheltema, Vert.). Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep.